

Діагностика зовнішньоекономічної безпеки України

У статті проведено діагностику зовнішньоекономічної безпеки України на основі дослідження динаміки розвитку, структурного впливу та досягнутого рівня її компонент і показників. Визначено основні загрози в даній сфері та запропоновано способи їх усунення й попередження.

This article presents the diagnosis of foreign security of Ukraine on the basis of study of the dynamics of development, structural influence and the achieved level of its components and indicators. The main threat in this area and suggested fixes and prevention.

Ключові слова: динаміка, зовнішньоекономічна безпека, показники.

Вступ. В останні десятиліття система міжнародних відносин перебуває в стані трансформації викликаній процесами інтеграції та глобалізації, що зараз підсилилася проблемами глобальної фінансово-економічної кризи, зростанням нестабільності та невизначеністю подальшого розвитку світової економіки. Така ситуація змушує Україну кардинально переоцінити свої принципи та пріоритетні цілі національної безпеки, зокрема особливого значення набуває питання виявлення та попередження загроз у сфері зовнішньоекономічної безпеки.

Постановка завдання. Зовнішньоекономічна безпека є складовою частиною економічної безпеки держави, яка має певну самостійність, і в свою чергу займає найважливіше місце серед складових національної безпеки, так як саме вона є матеріальною базою всієї системи безпеки держави і виражає ключові інтереси людей, господарюючих суб'єктів, суспільства та держави [6].

Результати. Національна безпека й економічний розвиток України суттєво залежать від зовнішнього середовища: тенденцій розвитку світового господарства, політичної і економічної ситуації в світі, що обумовлює потребу в поглиблених дослідженнях соціальних та економічних процесів і явищ, які впливають на рівень зовнішньоекономічної безпеки. Однак, для адекватного

Крячко Є.М., к.е.н., наук. співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків
Григорова-Беренда Л.І., здобувач Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків

розуміння причин підвищення/зниження рівня зовнішньоекономічної безпеки держави недостатньо проведення її оцінки та аналізу, для цього потрібно застосовувати системну діагностику.

Системна діагностика зовнішньоекономічної безпеки покликана оцінити ситуацію в країні із позиції її безпеки та рівня загроз, визначити які зі складових зовнішньоекономічної безпеки знаходяться в небезпечній зоні, де і за якими індикаторами на них найбільш сильно діють загрози, обґрунтувати цілі й перспективи та окреслити напрямки подальшого розвитку в даній сфері, що дозволить прийняти науково обґрунтовані управлінські рішення.

Системна діагностика дозволяє отримати агреговані висновки про рівень організації зовнішньоекономічної діяльності країни та створює передумови створення механізмів управління безпекою держави в даній сфері. Такі висновки є синтезом різного роду інформації, яка базується на: виявленні особливостей, умов та передумов функціонування й розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни; аналізу тенденцій та факторів, що впливають на відтворювальні процеси ринкової системи; дослідження конкурентної сфери та трансформаційних особливостей становлення, функціонування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Системний підхід передбачає максимальну деталізацію досліджуваних явищ та процесів на елементи (власне аналіз), їхню систематизацію та синтез [12]. Такий напрямок у методології дослідження базується на вивченні об'єктів як складних систем, що складаються з окремих елементів із чисельними внутрішніми та зовнішніми зв'язками. Виходячи з того, що економічна діагностика розвитку системи представляє собою систему методів, прийомів комплексного дослідження, оцінки стану та виявлення характеру порушень нормального ходу соціально-економічних процесів, важливим напрямком діагностики є вибір методів проведення досліджень. У кожному конкретному випадку вибір методів визначається відповідно до обраної мети дослідження та конкретними параметрами системних ситуацій та проблем.

Економічна діагностика безпеки країни повинна проводитися в двох вимірах: у статиці (одномоментно) і в динаміці (за кілька періодів). Як відзначає О. М. Дмитрієва, залежно від характеру цілей діагнозу розрізняють діагностику статичного стану та діагностику процесу [5]. Виходячи з цього, вибір методів економічної діагностики буде відрізнятися для статичного аналізу та для вивчення процесів розвитку системи в динаміці. Діагностика об'єкта в статиці

може здійснюватися за допомогою аналітичних і експертних методів, а діагностика об'єкта в динаміці – методів моделювання й також за допомогою експертних методів [3].

Найпоширенішим методом діагностики соціально-економічних систем та процесів, що полягає в накопиченні інформації та первісній її обробці, як в статистиці, так і в динаміці є моніторинг.

У роботі [4] автори зазначають, що проведення моніторингу соціально-економічних процесів сприяє створенню інформаційної бази для оцінювання соціально-економічного розвитку, прогнозування перспективних напрямів державної соціально-економічної політики та внесення обґрунтованих коректив у практику соціально-економічних перетворень.

Досвід розвинених держав свідчить, що здійснення соціального моніторингу є необхідною передумовою оцінки ефективності і коригування соціально-економічної політики [9].

Автори роботи [15] визначають суттєву роль проведення моніторингу соціально-економічних процесів в ході діагностики економічної безпеки: «Найважливіша функція держави – організація системи діагностики та моніторингу економічної безпеки. Діагностика економічної безпеки – це оцінка соціально-економічної ситуації в країні з позиції економічної безпеки та рівня загроз національним інтересам держави в галузі економіки. Діагностика економічної безпеки повинна дати відповіді на запитання: які сфери економіки перебувають у небезпечній зоні? яка глибина входження в цю небезпечну зону? де та за якими індикаторами найбільш сильно діють загрози національним інтересам країни в галузі економіки?».

По суті моніторинг факторів, що визначають загрози економічної безпеки країни, представляє собою діагностику та виявлення негативних, а часом і кризових явищ у тій або іншій сфері економіки. В ході моніторингу цих факторів важливо не тільки фіксувати загрози, що вже з'явилися, але й виявляти та діагностувати найбільш імовірні загрози, які можуть з'явитися в майбутньому.

Таким чином, виникає завдання визначення черговості та пріоритетності подолання найбільш гострих виявлених та імовірних загроз в сфері зовнішньоекономічної безпеки держави.

Проведений аналіз нормативної та наукової літератури [2, 7, 10, 11, 15, 16] показав, що найбільш вживаними критеріями, які використовуються

науковцями для оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки держави, є показники, що характеризують зовнішню торгівлю держави та її структуру, інвестиційну діяльність, фінансово-кредитну сферу та науково-технічну діяльність країни.

В основу технології, що пропонується для визначення рівня зовнішньоекономічної безпеки країни, було покладено офіційну методику розрахунку рівня економічної безпеки України [11], яка ґрунтується на відповідності часткових показників їх пороговим значенням. За даною методикою загальна оцінка стану безпеки здійснювалася шляхом розрахунку інтегрального показника, як середньоарифметичного значення (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень зовнішньоекономічної безпеки України у 2010 – 2011 роках

Компонента/Показник	Порогове значення	Фактичні дані		Рівень безпеки, %	
		2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.
Торгівельна складова				78,04	74,02
Коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	≥ 1	0,95	0,93	95,43	92,51
Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	≤ 50	48,52	53,76	103,05	93,00
Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %	≤ 30	32,14	32,48	93,33	92,38
Частка експорту наукомісткої продукції в товарному експорті, %	≥ 18	3,66	3,28	20,33	18,21
Фінансово-інвестиційна складова				73,58	56,67
Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП, %	-1 – 1	-2,2	-5,5	45,45	18,18
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	≤ 25	86,0	76,6	29,07	32,64
Валові міжнародні резерви України, в місяцях імпорту	5 – 10	4,2	3,6	140,0	120,0
Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі	20 – 30	19,95	13,97	79,80	55,86

інвестицій, %					
Банківсько-валютна складова				78,80	77,92
Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %	≤ 30	40,6	41,9	73,89	71,60
Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів, %	≤ 25	44,48	44,22	56,20	56,53
Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	≤ 106	99,7	100,4	106,31	105,63
Інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки України				76,81	69,54

Динаміку рівня інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України у 2000 – 2011 роках наведено на рис. 1.

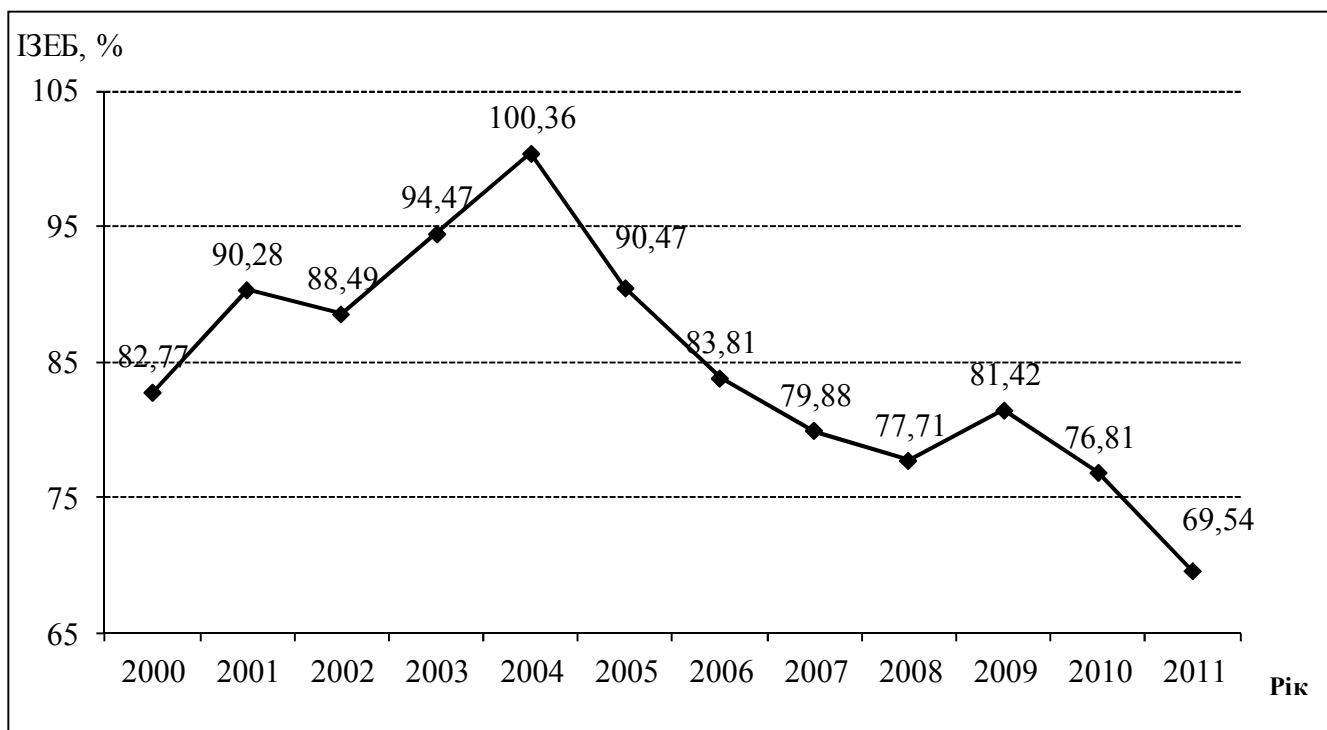

Рис. 1. Динаміка рівня інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України у 2000 – 2011 роках

З рис. 1 видно, що інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки України протягом 2000 – 2011 років, мав нестабільний рівень розвитку. З 2000 по 2004 роки відбувалося його зростання, за рахунок «Банківсько-валютної» складової, а саме показника «Частки іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу» рівень безпеки якого у 2004 році становив 312,5%. Починаючи з 2005 року рівень інтегрального показника знижувався до 2008 року, що було викликано, великою мірою, зниженням того ж показника. У 2009 році відбулося незначне зростання інтегрального показника, за рахунок підвищення «Валових міжнародних резервів України», причиною чого стало зарахування до золотовалютного резерву країни кредиту наданого МВФ. У 2010 – 2011 роках рівень інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України продовжував знижуватися, що викликано системними кризовими явищами світової економіки. Прогноз рівня інтегрального показника на 2012 рік за оціненим рівнянням лінійної регресійної його залежності від часу [8], склав 66,78%. З урахуванням довірчого інтервалу прогнозного значення можна стверджувати, що при найкращому варіанті розвитку в сфері зовнішньоекономічної безпеки країни значення її інтегрального показника не перевищить 75%, а при найгіршому – не знизиться нижче 60%.

Таким чином, проведений моніторинг рівня зовнішньоекономічної безпеки України підтвердив необхідність застосування системної діагностики для дослідження розвитку процесу. Таке діагностування може бути здійснено лише із застосуванням декількох методів дослідження, так як необхідно враховувати динаміку розвитку процесу, провести структурний аналіз та дослідити поточне становище процесу (рис. 2).

Грунтуючись схемі проведення системної діагностики, дослідження динаміки розвитку компонент та часткових показників інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України було проведено з використанням методів статистичного аналізу рядів динаміки [14], що дають можливість визначення характеристики динаміки явища за тривалий період.

Найбільш інформативними показниками, що характеризують процес розвитку явища у часі є: середній рівень ряду – визначає узагальнену величину рівнів; коефіцієнт варіації – визначає ступінь відносного розкиду величини, показує, яку долю середнього значення цієї величини складає її середній розкид; середня величина абсолютного значення 1% приросту – визначає

скільки одиниць середнього абсолютного приросту (зниження) приходиться на кожен процент приросту (зниження).

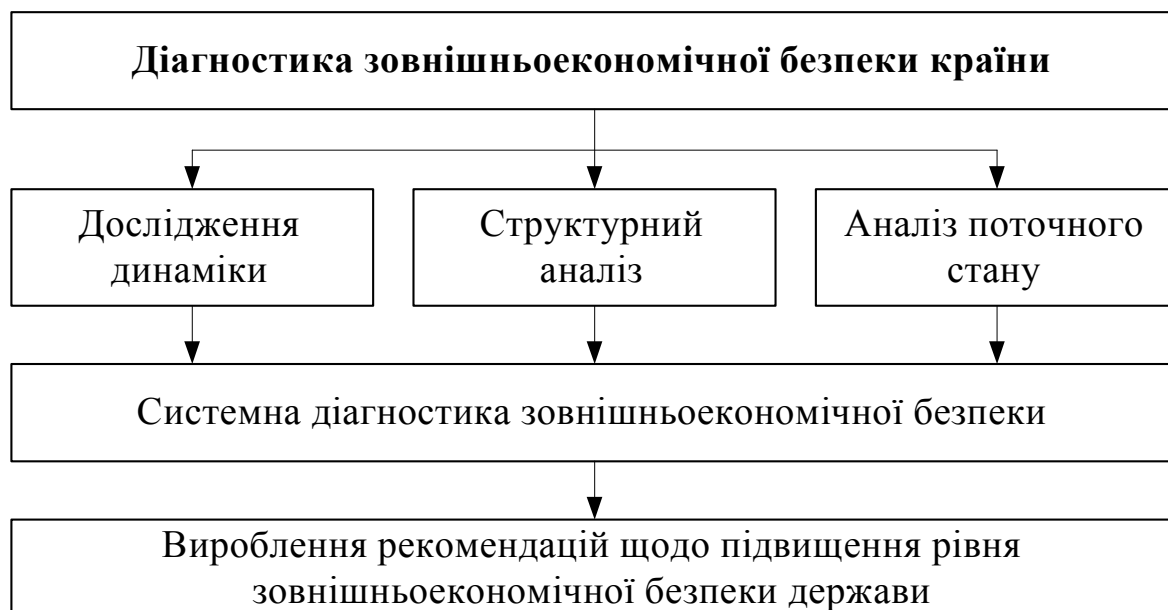

Рис. 2. Узагальнена схема методики проведення діагностики зовнішньоекономічної безпеки держави

Розрахунок статистичних характеристик рядів динаміки компонент та показників зовнішньоекономічної безпеки у 2000 – 2011 роках, з подальшим їх ранжуванням, показав, що серед компонент кращу динаміку розвитку мала «Торгівельна складова», а гіршу – «Банківсько-валютна складова». Серед часткових показників кращу динаміку розвитку у 2000 – 2011 роках мали «Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі», «Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду», «Відношення обсягу імпорту до ВВП». До часткових показників, що мали нестабільну динаміку в зальному розрізі можна віднести наступні: «Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП»; «Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП»; «Частка експорту наукомісткої продукції в товарному експорті».

Для визначення ступеня впливу компонент та часткових показників на інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки держави було проведено структурне дослідження за допомогою моделей детермінантного факторного аналізу.

Враховуючи адитивну модель розрахунку рівня інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки країни, для визначення величини впливу

компонент і часткових показників на приріст інтегрального показника було застосовано спосіб часткової участі [155, 156].

Структурне дослідження ступеня впливу компонент та часткових показників, з подальшим їх ранжуванням, показало, що найбільш негативний вплив на рівень інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки мала компонента «Фінансово-інвестиційна безпека», частка зміни якої в його структурі у 2011 році склала -77,57%, також негативний вплив мала компонента «Торгівельна безпека», частка зміни якої в структурі становила -18,40%, незначний негативний вплив на структуру інтегрального показника у 2011 році був обумовлений і компонентою «Банківсько-валютна безпека» -4,03%. Серед часткових показників у 2011 році найбільш негативний вплив на інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки мали зниження наступних: «Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП» (-31,27%); «Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій» (-27,45%) та «Валові міжнародні резерви України» (-22,93%). Позитивний вплив у структурі інтегрального показника у 2011 році мали лише два часткові показники: «Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП» (4,09%) та «Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів» (0,51%).

Аналіз поточного стану компонент і часткових показників зовнішньоекономічної безпеки країни також було проведено за допомогою ранжування досягнутого рівню та темпу їх приросту у 2011 році.

Найбільший рівень у 2011 році був у компоненти «Банківсько-валютної безпеки» (77,92%), темп приросту якої становив -1,12% до попереднього року, дещо нижчий за неї рівень мала компонента «Торгівельної безпеки» (74,02%), темп її приросту становив -5,14%, найнижчий рівень був у компоненти «Фінансово-інвестиційної безпеки» (56,67%), яка також мала найнижчий темп приросту -22,98%. Серед часткових показників зовнішньоекономічної безпеки країни найвищий досягнутий рівень та темп приросту спостерігався у таких: «Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США» (105,63%), темп його приросту становив -0,64%; «Коефіцієнт покриття імпорту експортом» (92,51%), темп його приросту становив -3,06% та «Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі» (92,38%), темп приросту якого становив -1,02%. До часткових показників, що мали найнижчий

досягнутий рівень та темп приросту відносяться наступні: «Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП» (18,18%), темп приросту якого становив -60,0%; «Частка експорту наукомісткої продукції в товарному експорті» (18,21%), темп приросту якого становив -10,43%; «Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій» (55,86%), темп приросту якого склав -29,99%.

Проведена діагностика динаміки розвитку, структурного впливу та досягнутого рівня компонент і часткових показників зовнішньоекономічної безпеки України показала, що вони мають нестійкий розвиток у часі та нестабільний структурний вплив на інтегральний показник, дослідження досягнутого їх рівня виявило у більшості з них не досить високе значення, а темп приросту вказує на їх ймовірніше подальше зниження, що є підтвердженням отриманого прогнозу значення інтегрального показника на 2012 рік.

Проведення системної діагностики стану зовнішньоекономічної безпеки України було здійснено шляхом адитивної згортки рангів (табл. 2), що були присвоєні компонентам і частковим показникам при визначенні їх негативного впливу на рівень інтегрального показника. Це дало можливість врахувати характеристики динаміки розвитку за аналізований період, структурний вплив та досягнутий рівень розвитку у 2011 році одночасно.

Таблиця 2

Визначення негативного впливу компонент і часткових показників на рівень зовнішньоекономічної безпеки України

Компонента/Показник	Вплив			
	Внутрішньо-компонетний		Загальний	
	Сума рангів	Ранг	Сума загальних рангів	Ранг
Торгівельна безпека			13	2
Коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	13	2	38	5
Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	17	3	41	8 – 9
Питома вага провідної країни-партнера в	20	4	50	10

загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %				
Частка експорту наукомісткої продукції в товарному експорті, %	10	1	27	3
Фінансово-інвестиційна безпека			9	1
Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП, %	7	1	12	1
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	17	3	38	5
Валові міжнародні резерви України, в місяцях імпорту	20	4	39	7
Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	16	2	24	2
Банківсько-валютна безпека			14	3
Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %	9	1	31	4
Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації), %	12	2	41	8 – 9
Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	15	3	55	11

Найбільш негативний вплив серед компонент зовнішньоекономічної безпеки країни має «Фінансово-інвестиційна», далі, відповідно, «Торгівельна» та «Банківсько-валютна». Серед часткових показників найбільш негативний вплив мають «Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП», «Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій» та «Частка експорту наукомісткої продукції в товарному експорті», показники, що мають найменший негативний вплив такі: «Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США», «Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі» та «Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів».

Визначені в такий спосіб найбільш гострі виявлені загрози в сфері

зовнішньоекономічної безпеки України потребують розробки комплексу заходів, який має сформовані чіткі способи усунення та попередження основних загроз, що впливають на її рівень (табл. 3).

Представлені у табл. 3 способи попередження (усунення) виявлених загроз (проблем) зовнішньоекономічній безпеці України спрямовані не лише на нівелювання, а й на мобілізацію зусиль по перебудові структури економіки країни, у відповідності до вимог ринку, та її адаптацію в системі світових економіко-господарських відносин, що передбачають інтенсивні заходи спрямованого державного регулювання.

Таблиця 3

Основні способи усунення та попередження загроз
в сфері зовнішньоекономічної безпеки України

Загроза	Спосіб усунення/попередження
1. Вихід з рівноваги платіжного балансу України	<p>Покращення стану зовнішньої торгівлі товарами та послугами, шляхом послаблення її залежності від кон'юнктури зовнішнього ринку</p> <p>Залучення довгострокових прямих іноземних інвестицій</p> <p>Рівномірна виплата доходів за інвестиціями та борговими зобов'язаннями</p> <p>Підтримка стабільного обмінного курсу національної валюти</p>
2. Зниження інвестиційної привабливості країни	<p>Приведення законодавчої бази у відповідність до міжнародної</p> <p>Надання пільгових умов для іноземного інвестицій спрямованих у розвиток пріоритетних галузей та на ту їх частку, що реінвестується в Україні</p> <p>Надання податкових кредитів на імпортоване інвестиційне устаткування</p> <p>Формування та підтримка позитивного іміджу країни</p>
3. Низька частка інноваційної продукції в структурі експорту продукції	<p>Збільшення державного фінансування в інноваційний сектор економіки</p> <p>Створення пільгових умов для підприємств, що випускають інноваційну продукцію</p>

	<p>Стимулювання освоєння та впровадження високотехнологічних виробництв</p> <p>Перерозподіл експортних доходів із сировинних та низькотехнологічних у високотехнологічні галузі</p> <p>Диференційоване оподаткування (зниження податку зі зростанням ступеня переробки)</p>
4. Зростання впливу іноземного капіталу	<p>Проведення виваженої інвестиційної політики державою спрямованої на стабільний розвиток економіки</p> <p>Виділення пріоритетів розміщення іноземного капіталу в сферах економіки з високою доданою вартістю</p> <p>Прийняття пакету законів, що відповідатимуть міжнародним нормам і регламентуватимуть діяльність ТНК в країні</p>
5. Зростання зовнішнього боргу держави	<p>Зведення до мінімуму зовнішніх позик</p> <p>Оптимізація структури існуючого боргу та забезпечення більш сприятливих умов його погашення</p> <p>Прийняття збалансованого державного бюджету</p>
6. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі	<p>Диверсифікація експорту товарів та послуг, збільшення в його структурі товарів з високою доданою вартістю</p> <p>Державна підтримка національних експортерів на світових ринках</p> <p>Спрощення та прискорення механізмів і процедур експортного контролю</p> <p>Кредитування та страхування експортних операцій</p> <p>Залучення до зовнішньоекономічної торгівлі малих та середніх підприємств</p>
7. Зниження валових міжнародних резервів	<p>Формування оптимальної структури золотовалютних резервів на принципах максимального рівня захищеності, ліквідності та дохідності</p> <p>Інвестування резервів на вигідних для держави умовах у високоліквідні зарубіжні фінансові активи</p>

	Посилення контролю за використанням резервів НБУ з боку Уряду та ВР України
8. Зростання об'єму імпорту	<p>Проведення ефективної протекціоністської митно-тарифної політики (у межах прийнятих зобов'язань СОТ)</p> <p>Посилення захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції з боку імпортерів</p> <p>Проведення дієвої політики імпортозаміщення</p> <p>Збільшення у структурі імпорту товарів інвестиційного призначення та зниження частки енергоносіїв</p>
9. Зростання депозитів в іноземній валюті	<p>Проведення збалансованої бюджетної, монетарної та адміністративної антиінфляційної політики</p> <p>Стимулювання залучення депозитів у національній валюті</p> <p>Поступова ревальвація національної грошової одиниці</p>
10. Зростання частки провідної країни-партнера	<p>Розширення сфери зовнішньоекономічних відносин шляхом подальшої інтеграції у світове господарство</p> <p>Організація інформаційно-правової та аналітично-дослідної діяльності з підтримки експортерів на зовнішніх ринках</p> <p>Створення зон вільної торгівлі та стимулювання транскордонного співробітництва</p> <p>Удосконалення та модернізація транспортної інфраструктури країни</p>
11. Зміна курсу національної валюти	<p>Стабілізація обмінного курсу гривні на основі збалансованості та прогнозованості валютного ринку</p> <p>Розробка заходів автоматичного нівелювання внутрішніх та зовнішніх ризиків</p> <p>Поступове зниження регулятивних обмежень валютного ринку країни</p>

Висновки. Таким чином, основними заходами в сфері підвищення рівня зовнішньоекономічної безпеки України на даному етапі є вдосконалення

проведення державної політики в сфері зовнішньоекономічних фінансових відносин, покращення інвестиційного клімату країни, вдосконалення регулювання та контролю розвитку національного банківського сектору та роботи його регулятора, проведення політики стимулювання експорту конкурентоспроможних наукоємних товарів та послуг, їх диверсифікація й географічна спрямованість, а також підтримки вітчизняних виробників та створення імпортозамінних виробництв.

Застосування методики системної діагностики зовнішньоекономічної безпеки України до вирішення проблем у даній сфері дало можливість провести об'єктивне дослідження динаміки розвитку, структурного впливу та досягнутого рівня розвитку. Наведена методика може бути використана для подальшого проведення оперативного моніторингу основних показників в даній сфері, своєчасного виявлення, усунення та попередження загроз (проблем), і слугувати основою для прийняття управлінських рішень, розробки дієвих заходів та контролю за їх реалізацію.

Література

1. Баканов М. И. Теория экономического анализа / М. И. Баканов, А. Д. Шелест. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 416 с.
2. Буркальцева Д. Д. Державні механізми управління макроекономічною безпекою України / Д. Д. Буркальцева // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11. – С. 29– 37.
3. Диагностика развития регионов: структура, границы, методы : [Монографія] / [Василенко В. Н., Гудзь П. В., Кратт О. А. и др] ; под науч. ред. В. Н. Василенко. – Донецк : Юго-Восток, 2009. – 286 с.
4. Диагностика социального развития региона : науч. разработка / [З. В. Балабаєва, С. В. Овчаренко, І. Л. Росколотько та ін.]. – К. : НАДУ, 2010. – 40 с.
5. Дмитриева О. Г. Региональная экономическая диагностика / Дмитриева О. Г. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского Университета экономики и финансов, 1992. – 274 с.
6. Дмитриченко Л. И. История экономических учений : Учеб. пособ. / Дмитриченко Л. И. – Донецк : Китис : ДонГУ, 1999. – 449 с.
7. Економічна безпека : Навч. посіб. / Під заг. ред. З. С. Варналія. – К. :

Знання, 2009 . – 647 с.

8. Замков О. О. Математические методы в экономике : Учеб. / Замков О. О., Толстопятенко А. В., Черемных Ю. Н. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, Изд-во «ДИС», 1997. – 368 с.
9. Калачова І. В. Методологічні засади формування соціальної статистики та її використання в управлінні : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.00.10 «Статистика» / І В. Калачова. – К., 2007. – 36 с.
10. Мартинюк В. П. Методичні підходи до розрахунку інтегрального показника економічної безпеки держави / В. П. Мартинюк // Стратегічна панорама. – 2009. – № 1. – С. 101–108.
11. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>
12. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : Учеб. пособ. / Г. В. Савицкая. – 4-е изд., перераб. и доп. – Минск : ООО «Новое знание», 1999. – 688 с.
13. Экономико-математические методы в анализе хозяйственной деятельности предприятий и объединений / [Бутник-Сиверский А. Б., Сайфулин Р. С., Рейльян Я. Р. и др.]. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 200 с.
14. Экономико-математические методы и прикладные модели : Учеб. пособ. / [Федосеев В. В., Гармаш А. Н., Орлова И. В. и др.] ; под ред. В. В. Федосеева. – [2-е изд.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 304 с.
15. Экономическая безопасность России: Общий курс : Учебник / под. ред. В. К. Сенчагова. – 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
16. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України : теоретико-методологічний підхід : [Монографія] / Яремко Л. А. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. – 524 с.